

Het maternalisme is niet dood, de moederfunctie ook niet

Rosine Lewin

In een baanbrekend proefschrift¹ heeft Catherine Jacques op schitterende wijze de relaties tussen de feministes en de sociale veranderingen in België tussen 1918 en 1968 geanalyseerd. Een van haar belangrijkste verdiensten is dat ze de onverzettelijke veelheid van de feminismen heeft geïllustreerd en heeft aangetoond dat de feministische beweging niet alleen sociaal maar ook politiek is. Haar bijdrage aan het colloquium over de zestigste verjaardag van het *Rassemblement des femmes pour la paix* (RFP) op 26 november 2009 moet men in dat vruchtbare onderzoek plaatsen.

Het colloquium had geen debat geprogrammeerd over de grond der zaak van enkele van de door Catherine Jacques of door de historici France Huart en Sophie Pereira opgeworpen problemen. Een weekend zou niet hebben volstaan. Het is daarom niet te laat om enkele korte vragen met betrekking tot de verhouding tussen de feministes, de moederfunctie en het moederschap te formuleren.

We moeten ons preciezere vragen stellen over de afstand die zekere feministes bewaren ten aanzien van hetgeen een beslist gewijzigde realiteit is gebleken, namelijk de moederfunctie.

Iedereen weet dat deze functie zich in ontelbare modaliteiten diversifieerde, dat ze ingewikkelder werd, dankzij onder andere de wetenschappelijke en technische vooruitgang. Bij de opvoeding door de moeder kwam die van de vader, van de grootouders ... De veranderingen in gezinssamenstelling hebben reeds een lange voorgeschiedenis gehad ... Maar de moederfunctie is niet in onbruik geraakt.

Deze bevraging stelt de houding van de Université des Femmes et Femmes pour la

De veranderingen in gezinssamenstelling hebben reeds een lange voorgeschiedenis gehad ... Maar de moederfunctie is niet in onbruik geraakt.

Paix in vraag: de elkaar kruisende blikken van historici en vroegere activisten, de collectieve en kritische lezing der teksten – dat alles was zeer vruchtbaar en leerrijk. De algemene consensus naar aanleiding van het boek is er uit voortgevloeid, hetgeen echter niet betekent dat elk van de medeauteurs elk woord in dit boek onderschrijft. Hieronder volgt een kleine praktijkoefening ...

Niet onschuldig die verwarring ...

In het België op het einde van de 19de eeuw ziet Catherine Jacques dat “het moederschap een symbool van de sociale organisatie wordt in een mooie vermenging tussen de privé-kwaliteiten van de moeders en de professionele kwaliteiten van een reeks ‘vrouwelijke’ beroepen als verpleegster, sociale hulp, onderwijzeres ...”.²

Uiteindelijk leidt dit type van vermenging, waarin de “vrouwelijke natuur” en Gods wil het samen goed kunnen vinden, tot het bevestigen van het standpunt van de katholieke senator Cyrille Van Overbergh: hij herleidde het doel van het feminisme tot de bescherming van het moederschap en ... tot “een oorlog tegen de anticonceptie-gebruiken”.³ Terwijl de kringen rond Van Overbergh monter de vermenging cultiveren, speelt Catherine Jacques van haar kant naar de dubbelzinnigheid bij de “egalitaire feministes”. Deze laatste zijn onder andere in de Belgische Nationale Vrouwenraad (BNVR) actief. In een tijd, toen “de seksualiteit totaal door het moederschap was opgeslokt”, als sokkel het moederschap had, hield de BNVR zich vrijwillig in de marge

van het debat. “De egalitaire feministen verzetten zich tegen elke geboortepolitiek, schrijft C. J., maar ze vierten de stralende moeder in haar gewenst moederschap”.⁴ Men weet het: het moederschap werd verondersteld altijd gewenst te zijn en op zichzelf een geluk te betekenen ... Door aan het beeld van een gewenst moederschap en van noodzakelijk stralende moeders geloofsbrieven te verlenen, geven de zogenaamde egalitaire feministen beslist aan de dominante opvattingen toe. Is dit “dubbelzinnig”? De krachtsverhoudingen tussen de conservatieven – door de Katholieke Kerk gedrield – en de reformisten hebben zeker bepaalde opwellingen afgeremd. Ter herinnering weze er aan herinnerd dat de contraceptie en de geboortecontrole recente praktijken zijn (de Socialistische Vooruitziende Vrouwen namen in de jaren 1930 stelling voor geboortecontrole) en niet universeel.

Een onderscheid tussen sociale werkelijkheid en ideologie

We bevinden ons niet meer daar. Ten koste van een harde strijd heeft de notie van het moederschap de privé- en individuele sfeer verlaten om zich in de sfeer van het collectieve, van de politiek, een plaats te vinden. Wat vandaag en gisteren van belang is, is het maken van een onderscheid tussen de sociale werkelijkheid en de ideologie. Het gaat erom om enerzijds de plaats en het gewicht van de moederfunctie te onderscheiden in een gegeven tijdperk, in een gegeven maatschappij – een functie die wel degelijk de voortplanting overstijgt – en anderzijds het moederschap, d.w.z. de verheerlijking van deze functie waartoe men de vrouw glorieus wil herleiden, binnen de privé-sfeer onder mannelijke overheersing. De moederschapsideologie is in verval, maar ze is nog niet dood. Ze neemt verschillende vormen aan die verkeerdelijk modern zijn

en zich graag op het naturalisme beroepen. Ze wordt door bepaalde vrouwen als een zware nasleep uit het verleden ervaren. Elisabeth Badinter bijvoorbeeld klaagt de vervreemdende effecten aan die uitgaan van de mode van “alles voor de baby”, waarbij de zuigeling het recht zou hebben op borstvoeding wanneer het hem uitkomt, dit ondanks hetgeen de verstrekster van de moedermelk daar zelf van vindt.

In de jaren 1950 gebruikte het RFP veelvuldig de formule “Wij vrouwen, de moeders”, zelfs al hadden die leidende vrouwen geen kinderen. In de context van die tijd betekende dat geen toegeving aan onze tegenstanders, noch een eerbetoon aan het moederschap, maar een erkenning van een functie waarvan de praktische uitoefening op onnoemelijke moeilijkheden botste, te beginnen bij het ontbreken van crèches, de toestand van de volkshuisvesting, de hoogte van de gezinsuitkeringen ... En wanneer Marie, Jeanne en ikzelf zegden “Wij vrouwen, de moeder”, dan was dat in naam van

de leden die ons hun zorgen toevertrouwen en om op de politieke keuzes druk uit te oefenen.

De kindsheid, een bevoorrecht argument

Catherine Jacques stelt vast dat “de verdediging van de vrede een van de door de feministes gemaakte keuzes blijft”. Zeer goed. Maar ze betreurt dat slechts één argument voornamelijk wordt gebruikt: “de moederfunctie”. Ook al is ze sterk geëvalueerd, toch neemt deze functie nog een belangrijke plaats in de maatschappij in. Moet men die veronachtzamen onder voorwendsel dat ze als vlag voor rechts heeft gediend en dat ze graag beroep op de emotie doet?

En ziedaar een ander debat dat zich aandient: welke plaats moet men inruimen voor de emotie ten aanzien van de rede als het om de rechten van vrouwen, de ontwapening, de onderhandelingen gaat?

Maar waarom de emotie tegenover de rede stellen alsof men voor de ene tegen de ander zou moeten kiezen. Zelfs al zijn ze gepolitiseerd, dan nog hebben burgers en burgeressen het recht om zich op te win-den. Heeft Winston Churchill door aan de Britten een tijd van bloed en tranen aan te kondigen toen soms niet voor de emotie gekozen? Is een beroep doen op de moederliefde om zich tegen de overbewapening te verzetten dan soms waardeloos en dus onaanvaardbaar?

Moeder alvorens burgeres te zijn?

“Als verdoofd door de morele waarden en plichten (...) ervaren ze moeilijkheden om zich van hun moederbolster te ontdoen”, schrijft Catherine Jacques.⁵ “Bolster”, “verdoving”... France Huart en Sophie Pereira, de twee historici die samen de auteurs zijn van het boek over het *Rassemblement des Femmes pour la Paix* – men kan ze niet van elkaar scheiden daar de teksten hun beider handtekening dragen – lijken niet ongevoelig voor de mening van Catherine Jacques. Ze stellen daarom dat “vanaf het begin van de jaren 1940 en tot in de jaren 1960 het discours en de argumentatie van het RFP (en ook die van de Fédération Démocratique Internationale des Femmes – FDIF) getekend was door het traditionele beeld van de vrouw in verband met haar moederfunctie en de verantwoordelijkheid ten aanzien van de bescherming van het kind. Daarbij wordt het overwicht van het vaderschap in het onderliggende discours van de beweging geenszins in vraag gesteld. Ondanks het belang dat aan de vrouwenrechten wordt gehecht, beschouwt het RFP de vrouw in de eerste plaats als een moeder alvorens een burgeres te zijn”.

France Huart en Sophie Pereira voegen er in één adem aan toe: “Men moet notwithstanding de aandacht vestigen op het feit dat de grote meerderheid van de feministische en de vrouwenverenigingen een discours ontwikkelen waarin de moeder en het kind het kernstuk vormen en dat de moederfunctie van de vrouwen niet in vraag stelt, zelfs al gaan voor enkelen hun acties prioritair uit naar vrouwenrechten”. Onze twee historici kwalificeren na het citeren van een studie van Catherine Jacques en Sylvie Lefebvre dit als de “onontkoombare tendens” van die tijd om de vrouwelijke identiteit met het moederschap te associëren.

Tijdens de eerste twintig bestaansjaren van het RFP lijkt aldus de gelijkstelling van de vrouwelijke conditie met de moederfunctie ruim in zwang te zijn geweest. Op een beslissende toon stellen Huart en Pereira dat “het RFP de vrouw als een moeder beschouwt alvorens een burgeres te zijn”. Het RFP neemt echter uitvoerig de problemen van de arbeidster in overweging, o. a. door constant de oprichting van crèches buiten het universum van de huishoudster, en door de gelijke rechten voor werkloze mannen en vrouwen te eisen.

Daarenboven eist het RFP door de Verklaring van de Rechten van het Kind te onderschrijven, de “volledige opruiming van de krotwoningen, de bouw van gezonde en goedkope woningen, het verhogen van het levenspeil, de opslorping van de werkloosheid, de ontwikkeling van sociale verzekeringen, de democratisering van het onderwijs”. Zeker, de Verklaring veegt veel op een hoop, maar men kan ze niet verwijten dat de burgeres, de arbeidster – en de vrouw – achter de moeder wordt vergeten.

Een laatste opmerking: de antikolonialistische dimensie van de verdediging van het kind mag men niet veronachtzamen. Het is betekenisvol dat in 1952 de Internationale Conferentie van het Kind niet onaanzienlijk is geweest. Door vanaf het begin een oproep te doen “aan alle zwarte, blanke en gele kinderen”, het recht te eisen voor “alle kinderen ter wereld” op leven, gezondheid, intellectuele en morele ontwikkeling en het recht van de koloniale volkeren te benadrukken om zich te bevrijden van de onderdrukking die hen verstikt en die hun kinderen opeist ... In 1952 waren die eisen niet overal courante munt. Ze werden ontwikkeld en ze keerden terug op de agenda, o.a. drie jaar later te Lausanne. Ze hebben niet de aandacht van Huart en Pereira gewekt, die meer aandacht hadden voor een bijdrage aan een Frans werk uit 2005 van Sandra Fayolle onder de titel *L'Union des Femmes françaises et les sentiments supposés féminins*.⁶

Van Frankrijk naar België

Sandra Fayolle gaat terug naar de herfst van 1944 toen de *Union des femmes françaises* (UFF) werd gesticht. Die werkte toen volgens “een strategische keuze” op grond van “de overtuiging dat de vrouwen gevoeliger

zijn om te reageren, en daardoor om zich te engageren, als een emotioneel register wordt getrokken”. Vandaar, aldus gaat de auteur verder, dat “de leiding van de UFF zich uitslooft om een bepaald aantal als vrouwelijk veronderstelde gevoelens te verheerlijken, niet alleen in haar discours, maar eveneens in de gebeurtenissen die zij uitkiest, om die tijdens de manifestaties te roemen en die daarom een ritme aan het leven van de militanten moeten bezorgen.” Vanaf 1948, als de Koude Oorlog een bepaald vuur oppoekt, maakt de UFF het nog erger: zij “verspreidt een definitie van de vrouwelijkheid die gebaseerd is op terugkerende verwijzingen naar de vrouwelijke natuur of naar het moederlijk instinct”. En Sandra Fayolle citeert in dit verband o.a. Jeannette Vermeersch, de prestigieuze woordvoester van de Franse communisten, en de cultus ten aanzien van Danièle Casanova en Jeanne d’Arc.

Dat deze studie in het bijzonder France Huart kon interesseren kan onze gelukwensen wegdagen. Maar de historica heeft op directe wijze een onderzoek naar de UFF op het RFP geprojecteerd. Alsof de ene een afgietsel van de andere was ...

Ongetwijfeld hadden de communistische partijen van Frankrijk en België – waar de UFF en het RFP bij aanleunden – heel wat punten gemeen, zowel op het ideologische als op het programmatische vlak. Ongetwijfeld afficheerde men niet de verschillen en de afwijkingen. Die zijn niettemin reëel geweest, al was het maar omwille van het electorale gewicht van de PCF, zijn geschiedenis, zijn tradities ... In België, en het is wel degelijk het RFP dat men hier heeft bestudeerd, heeft het gevoel van zelfspot en het zich bewust zijn van de relatieve marginaliteit van de KPB, denk ik, ons behoed voor bepaalde excessen van het chauvinistische type.

Het gewicht van het imago

Om deze kroniek te beëindigen volgt hier een anekdote.

In een recente aflevering van het tijdschrift *Politique* verwijst Jean-François Bastin naar de figuur van Kim Clijsters en herinnert aan het imago van de kampioene “die aan de zijde van haar dochter van 18 maanden is neergehurkt, haar trofee van

de US Open op de grond als een speelgoedje heeft neergezet (...). Het is niet de overwinning van de kampioene in het beroepscircuit die de pers heeft begroet, het is de triomf van een moeder, of eerder van een mama”, meent J.-F. Bastin.

Een andere lezing van het gebeuren is mogelijk.

Hetgeen de grandeur van dit gebeuren uitmaakt, dat is naar onze mening dat Kim erin geslaagd is om de verplichtingen van de tenniscompetitie te verzoenen met het ontluikende moederschap. Zij heeft ervoor gekozen om niet uitsluitend een mooie moeder te zijn; zij heeft ervoor gekozen om tegelijkertijd haar sportieve carrière te vervolgen. In nogal obscure voorwaarden moeten miljoenen vrouwen overal ter wereld een zware uitdaging aangaan. Het mediasucces van Kim heeft hen wellicht aangespoord om door te zetten. Bravo voor allen.

Maar Jean-François Bastin gaat verder en is niet bang om – zonder die nochtans te definiëren – de notie van deze verwezenlijking aan te snijden. Hij stelt als het ware Kim Clijsters, “deze geslaagde vrouw voor wie het tennis niet meer het hele leven was”, tegenover Justine Henin en de anderen, “kindvrouwen voorbestemd voor de niet-verwezenlijking” ...

Op die wijze zou alleen het moederschap de verwezenlijking garanderen, en het kan Bastin nauwelijks iets schelen dat Kim zou hebben gekozen om niet te kiezen. De bolster van het moederschap spaart zelfs de mannen niet! Ik dacht het wel een beetje.

(Vertaling: André Mommen)

Noten:

¹ Catherine Jacques, *Les féministes et le changement social en Belgique, 1918-1968* – Programmes, stratégies et réseaux, proefschrift ULB, 2007.

² Ibid., blz. 334.

³ Ibid., blz. 340.

⁴ Ibid. blz. 340.

⁵ Ibid., blz. 479.

⁶ Sandra Fayolle, *L'Union des Femmes françaises et les sentiments supposés féminins*, Christophe Traïni (red.), Paris: Presses de Sciences Po, 2005; zie hoofdstuk 7.